

УДК 327.8

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.4.4>

Липовська Наталія Анатоліївна,

доктор державного управління, професор,
професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-9288-4733

Сахарова Катерина Олександрівна,

доктор філософії,
доцент кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-3838-5730

Шевченко Олександр Сергійович,

аспірант кафедри управління та адміністрування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-7957-9881

КООРДИНАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

COORDINATION OF STATE AND SOCIETY INTERACTION FOR THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF MODERN PUBLIC POLICY IN UKRAINE

Авторами окреслено механізми координації взаємодії держави та суспільства для формування та реалізації сучасної публічної політики в Україні. Обґрунтовано, що структура публічного простору включає безліч акторів, серед яких в демократичному суспільстві постає індивід як основний елемент суспільства, що володіє автономією і незалежністю, здатністю діяти; інститути громадянського суспільства, інші структури публічного управління. На думку авторів, структура українського публічного простору і ступінь розвитку його основних суб'єктів, інститутів і механізмів визначають характер публічної політики і показують можливі напрямки діяльності з розширення форм співробітництва на партнерських засадах, що сприяло б підвищенню керованості суспільства в цілому.

Підкреслено, що наукова традиція включення суспільства в якості повноцінного суб'єкта публічної політики як політики цілеспрямованого формулювання і формування спільних ціннісних засад діяльності суспільства в цілому знайшла підтвердження під час повномасштабної війни росії в Україні у вигляді синергетичного поєднання держави та суспільства з метою протидії нечуваним викликам та відсічі збройної агресії.

Доведено, що сучасна держава може виконати свою місію тільки на умовах партнерства і співпраці з суспільством, використовуючи державне управління, пом'якшуючи жорсткі форми координації, розширення участі громадян у публічній політиці, включаючи форми публічного представництва в процедурах прийняття публічних рішень, розроблення політичних рішень та їх реалізації за участю суспільства.

Визначено, що публічна політика – це процес пошуку можливих механізмів регулювання і контролю, майданчиків для широкого і експертного обговорення, дій по виявленню і декларування потреб населення, його думок щодо політичних рішень, що приймаються на різних рівнях влади, а, з іншого боку, публічна політика є продуктом громадської думки, тобто виявлення та врахування раціональних і оціночних суджень широких верств населення, механізмом підтримки моральних норм, які забезпечують легітимацію влади та її здійснення в публічному просторі.

Ключові слова: публічна політика, громадянське суспільство, політичний простір, комунікація, публічне управління, координація.

The authors named mechanisms for coordinating mutual relations between powers and communities for the formation and implementation of current public policy in Ukraine. It is argued that the structure of the public space includes anonymous actors, among whom in a democratic partnership the individual stands as the main element of the partnership, which is characterized by autonomy and independence, the existence of activity; institutions of community partnership, other structures of public administration.

According to the authors, the structure of the Ukrainian public space and the stage of development of its main subjects, institutions and mechanisms indicate the nature of public policy and show possible directions of activity from expanding forms spirobitnitsya on partner ambushes, which would quell the increase in the strength of marriage as a whole.

It is emphasized that the scientific tradition of including partnership as a full-fledged subject of public policy as a policy of direct formulation and formation of large-scale value ambushes of partnership activity in general. In the hour of Russia's full-scale war in Ukraine, the appearance of a synergistic consolidation of the state and a partnership with the method of counteracting insensible protests was found to be confirmed. All kinds of aggressive aggression.

It has been proven that a current power can conquer its mission only on the basis of partnerships and marriages, victorious powers of government, less rigid forms of coordination, and expanded participation of citizens in public and politics, including forms of public representation in the procedures for making public decisions, disaggregating political decisions and Their implementation as part of the marriage.

It is stated that public policy is a process of searching for possible mechanisms of regulation and control, platforms for broad and expert discussion, action based on the identified and declared needs of the population, and ideas for political decisions that are made. on different levels of power; and, on the other hand, public Politics is the product of a huge public thought, so that the rational and evaluative judgments of the broad beliefs of the population are revealed, a mechanism for supporting moral standards, which will ensure the legitimation of power and activity in public Great space.

Key words: public policy, community partnership, political space, communication, public administration, coordination.

Постановка проблеми. Після сімнадцяти місяців війни все частіше лунають думки щодо можливого зниження того безпрецедентного рівня консолідованості українського суспільства та держави перед обличчям безжального агресора у прагненні захистити нашу Незалежність, який склався у перші дні після вторгнення та вразив увесь світ. Все частіше виникають палкі дискусії навколо тих чи інших суспільних проблем, чим охоче користується ворог, застосовуючи гібридні методи інформаційної війни та намагаючись знизити нашу стійкість. Тому важливою науковою проблемою є питання збільшення координованості дій держави та суспільства у нашій спільній боротьбі та здобуття Перемоги над тотальним російським злом.

Аналіз наукових досліджень. Ідея плюралізму публічного простору, сформульована Г. Арендт, витримує випробування часом саме в тенденції надавати рівні можливості для політичної участі ширшому колу людей, які шляхом спільної дискусії формують щось нове [1]. Ця ідея вже розвивається в практичній площині політикою диверсифікації ієрархії управління на принципах плюралізму, конкурентоспроможності, актуалізації якостей представництва людей в органах влади і управління. При цьому ідеї Арендт співзвучні сучасній комунікативної теорії, яка сформулювала вимогу забезпечення зворотного зв'язку між владою і суспільством [2]. Необхідність чуйного і своєчасного осмислення тенденцій розвитку суспільних процесів для здійснення корекції політико-управлінських рішень, зняття або приглушення напруги, що накопичується в суспільстві, є однією з функцій публічної політики. Інша її функція полягає в підтримці довіри суспільства до державних органів, які доводять свою здатність реагувати на потреби і вимоги людей, поєд-

нуючи їх з цілями розвитку суспільства в цілому. Ці функції підтримуються формуванням правових і організаційних інститутів, що створюють умови для впливу громадян на прийняття суспільно значущих рішень, контролю за їх виконанням і організацією оцінки результатів політичних і управлінських впливів, участю суспільства у всьому комплексі політико-управлінського циклу.

У суспільстві, яке активно сприймає стандарти життя розвинених країн, прагне до вступу у Європейський Союз, сформовано запити на нову якість життя. Вони пов'язані не стільки з матеріальним благополуччям, скільки з можливістю самореалізації, незалежності та свободи, довіри та справедливості, відповідальності та національного відродження.

Особливість публічного простору полягає в тому, що він, будучи відкритим і доступним майданчиком для поширення інформації, обміну судженнями і оцінками, формує громадську думку і публічну політику, виступає як причина тієї чи іншої поведінки людей, а дії та вчинки, в свою чергу, формують публічну політику в результаті спільних обговорень держави і суспільства. Люди, перебуваючи у відкритому суспільному просторі, як самостійні і автономні суб'єкти, здатні формувати і реалізовувати суспільний інтерес на суспільне благо, перебуваючи в умовах багатоканальних і багаторівневих взаємодій (Ребало В.А., Валецький О.Л., Кальниш Ю.Г., 2002) [3]. Публічний простір розкриває «спільне благо», переоплаваючи приватні інтереси, на основі взаємодії суспільства і влади артикулює суспільний інтерес у відкритій дискусії і спільних діях для його реалізації. Публічний простір також виконує функцію виховання громадян, які беруть участь у формуванні та реалізації публічної політики, набутті необхідних знань та навичок.

Публічний простір найчастіше формує публічну політику, яка може здійснюватися в публічному просторі тільки на основі взаємодії суспільства і влади для окреслення контуру суспільних цінностей і цілей та прийнятного способу життя. У цьому сенсі публічний простір може бути місцем боротьби за вплив на владу, за повноцінну участь у виробленні та прийнятті політичних рішень.

У процесі аналізу теоретичних підходів до аналізу поняття «публічна політика» ми з'ясували, що публічна політика представляється свідомим і цілеспрямованим регулюванням державних справ і колективних ресурсів державою і суспільством (Купрій В., Тертичка В., 2009; Телешун С.О., Титаренко О.Р., Рейтерович І.В., Вировий С.І., 2003) [4, 5], а управління політичним простором на сучасному етапі розвитку розглядається нами як складний механізм, що об'єднує інтереси, цілі і ресурси різних соціальних груп, суспільства в об'ємну і багаторівневу систему відносин між суб'єктами, які перебувають у відносинах «м'якої», неієрархічної координації у прийнятті політичних та державних рішень [6].

Мета статті – окреслити механізми координації взаємодії держави та суспільства для формування та реалізації сучасної публічної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Структура публічного простору включає безліч акторів, серед яких: індивід як основний елемент суспільства, що володіє автономією і незалежністю, здатністю діяти; політичні партії як групи вираження певних суспільних інтересів, спрямовані на боротьбу за політичну владу, політичні дискусійні та експертні спільноти, у тому числі комітети, комісії та ради при представницьких і виконавчих органах влади; громадські об'єднання, створені для вираження і реалізації групових інтересів, що не прагнуть до влади, а організують вплив на політичні рішення; органи місцевого самоврядування, релігійні громади та установи, заклади освіти різних рівнів, незалежні засоби масової інформації та комунікації.

Громадські організації (партії, рухи, громадські організації), що представляють очікування і запити суспільства, повинні виконувати функції артикуляції та агрегації інтересів соціальних груп, формування політичного «порядку денного», інформування та організації публічного дискурсу, формування громадської думки з найважливіших питань. Їх метою є створення «мостів» між владою і суспільством задля обговорення політичних та державних рішень, надання соціально значущих послуг на принципах рівності, автономності, прозорості, відповідальності, відкритості та партнерства.

Структура українського публічного простору і ступінь розвитку його основних суб'єктів, інститутів і механізмів визначають характер публічної політики і показують можливі напрямки діяльності з розширення форм співробітництва на партнерських засадах, що сприяло б підвищенню керованості суспільства в цілому.

Підвищення керованості стало викликом українському політичному керівництву, що ставить завдання визначення критеріїв керованості в контексті розширення публічного простору. Ця проблема з'ясовується науковцями, окреслюючи напрямки досліджень допустимого ступеня концентрації влади і управління, ступеня здатності державного управління відповідним чином управляти різними верствами суспільства, відповідності структури управління масштабам і якості об'єктів управління, розробці дискурсивних і погоджувальних процедур прийняття політико-політико-управлінських рішень.

Розширення сфери дій суспільства на тлі зниження політичної ефективності держави у вирішенні проблем оновлення країни, швидкості і точності її реакцій на потреби суспільства у попередньому періоді розвитку поставило питання про структуру публічного простору і публічної політики як про новий спосіб домінування (регулювання). Наукова традиція включення суспільства в якості повноцінного суб'єкта публічної політики як політики цілеспрямованого формулювання і формування спільних ціннісних засад діяльності суспільства в цілому знайшла підтвердження під час повномасштабної війни росії в Україні у вигляді синергетичного поєднання держави та суспільства з метою протидії нечуванним викликам та відсічі збройної агресії.

Сучасна держава може виконати свою місію тільки на умовах партнерства і співпраці з суспільством, використовуючи державне управління, пом'якшуючи жорсткі форми координації, розширення участі громадян у публічній політиці, включаючи форми публічного представництва в процедурах прийняття публічних рішень, розроблення політичних рішень та їх реалізації за участю суспільства.

Публічна політика – це процес пошуку можливих механізмів регулювання і контролю, майданчиків для широкого і експертного обговорення, дій по виявленню і декларування потреб населення, його думок щодо політичних рішень, що приймаються на різних рівнях влади, а, з іншого боку, публічна політика є продуктом громадської думки, тобто виявлення та врахування раціональних і оціночних суджень широких верств

населення, механізмом підтримки моральних норм, які забезпечують легітимацію влади та її здійснення в публічному просторі [6, с. 5].

Соціальні системи та елементи систем, узгоджені між собою методом координації з метою додання стійкості структурі у взаємодії з навколишнім середовищем на основі посилення інтегративності частин і елементів, що складають цілісність. Інтегративність може бути посилена за допомогою різних типів координації елементів системи – як за допомогою примусу, так і солідарності.

У публічному просторі координацію можна визначити як забезпечення спільних скоординованих дій держави і громадян для досягнення спільної мети, узгодження індивідуальної та групової діяльності, локальних цілей і завдань з цілями всієї громади в цілому. Координація як управлінська функція спрямована на ефективне управління інформацією; використання і розвиток компетенцій учасників публічних взаємодій [7, с. 46].

Будь-яка політична система має визначену інституціональну конфігурацію, а також організацій, які контролюють та втілюють їх для колективного прийняття рішень: на національному рівні; фіксовані і неформальні правила, що регулюють відносини всередині та між установами; інститутами та нормами; а правила визначають умови надання громадянам країни певних можливостей для реалізації політичних цілей; як безпосередньо, так і за допомогою політичних партій і груп інтересів, розподіл економічних, ресурсів відповідно до: колективних рішень, поширення цінностей (матеріальних і нематеріальних) всередині системи.

Застосування сили з боку держави засноване на її праві на правове насильство (фізичне, культурне, інформаційне, ідеологічне), що здійснюється за допомогою відповідних інститутів за умов легітимізації її дій суспільством, яке погоджується з примусом до сплати податків, військової служби, з накладеними державою обмеженнями на певні види діяльності, поведінку, а іноді і заборонаю ідей і цінностей, які визнаються такими, що суперечать державній ідеології і законодавству. Жодна соціальна система не може існувати, якщо вона не передбачає обов'язкової згоди громадян з більшістю нормативних вимог, якщо негативні санкції не застосовуються до тих, хто не дотримується норм. Організоване і кероване застосування таких санкційного примусу здійснюється поліцією, армією, судовими органами, релігійними організаціями.

Натомість громадяни очікують отримати від держави як учасника публічної сфери чіткі правила та сигнали щодо заохочуваних державою видів

взаємодій та сфер діяльності, а також безпеки, дотримання попередніх домовленостей в обмін на лояльність та можливість відкритого обговорення суспільно важливих питань. Відносини між державою і суспільством завжди містять протиріччя, тому П. Бурд'є, аналізуючи взаємодії суспільства і держави, визнавав, що «правда соціального світу – це сутність боротьби між дуже нерівно озброєними агентами з метою дістатися до досконалих, тобто самовладних, бачення і передбачення» [8].

Нормою взаємодії держави і громадян вважається застосування насильства відносно тих груп, які не приймають встановлені цінності і норми, організація постійної взаємодії влади і суспільства через висування суспільством вимог і прийняття політичних рішень. «Застосування остаточного, всеосяжного і законного фізичного примусу є монополією держави і політична система однозначно пов'язана зі сферою, напрямком і умовами, що впливають на застосування цього фізичного примусу» [9].

При цьому не можна не визнати право суспільства на захист своїх прав та інтересів у разі порушення державою умов «суспільного договору», порушення ним моральних норм, втрати почуття справедливості тощо, які провокує відповідні форми примусу з боку громадян і суспільства на основі солідарних дій. Солідарні дії суспільства також можуть бути ініційовані державою, але вони не так помітні в останні роки, на відміну від різних форм солідарності громадян (комунікативних і ефективних), що примушують державу виконувати свої невід'ємні функції і законодавчі норми [10].

В умовах війни в Україні факти переважання приватного інтересу над суспільним інтересом підриває цінність суспільного блага для мільйонів людей і призводить до руйнування соціальних і комунікативних зв'язків. Це загострює суспільний дискурс, породжує чисельні конфлікти, які підривають наразі соціальні мережі та загрожує зменшенням стійкості та згуртованості держави та суспільства, що є запорукою нашої перемоги. Ефективність публічного управління оцінюється за допомогою механізмів рівноправної взаємодії основних суб'єктів системи – держави і громадянського суспільства, самоврядних структур, для чого розроблено достатню законодавчу базу.

Надмірна диференціація інтересів соціальних груп, прояви індивідуалістичних настроїв, прояви корупції та зловживання владою, неповаги до ветеранів посилюють соціальні розриви, а не мережі довіри.

Аналіз взаємодій акторів в українському публічному просторі показує складність переговорного процесу між державними органами і громадськими

групами з метою визначення сутнісних характеристик держави і суспільних цілей [11]. Це і скандали навколо Міністерства оборони, і гостра дискусія навколо електронного декларування та відкриття реєстрів майна чиновників. Швидше, ми можемо говорити про переважання практики нав'язування суспільству оцінок і суджень, намагання побудувати публічний простір в логіці владних груп.

Водночас слід зосередитися на аналізі тенденцій, які свідчать про орієнтацію керівників держави на встановлення стійких і прямих зв'язків із суспільством, спільне обговорення загальних і конкретних (галузевих) питань; що дає життя прагматичним схемам адміністративного управління, перетворюючи державу на інститут, що координує соціальні взаємодії. Модерністські інновації управлінських практик державної політики здатні формувати тиск на соціальні зміни [12].

Щоденні звернення Президента до народу України виглядає як ефективна спроба перебудувати суспільні відносини, ввести принцип горизонтальної координації в діяльність об'єднань і людей, які розуміють необхідність зміцнення країни шляхом спільної участі у протидії російській агресії, вирішенні політичних і державних проблем.

Оскільки політичні партії як суб'єкти публічного простору і публічної політики України не знайшли своєї суб'єктності в процесі визначення цілей і засобів розвитку країни і не користуються підтримкою широкої громадськості, судячи з результатів соціологічних опитувань [13, с. 108], домінуюча партія «Слуга народу» прагне компенсувати цей недолік, орієнтуючись на курс національного лідера, що підтверджує суб'єктність суспільства в публічній політиці сучасної України.

В умовах повоєнного відновлення публічна політика повинна наповнитися новими обличчями з-поміж Захисників, волонтерів, ветеранської спільноти, які внесуть оригінальні та змістовні питання: до політичного порядку денного. Основні принципи сучасної публічної політики засновані на елементах мережевої організації і горизонтальної координації взаємодій учасників.

Мережева методологія передбачає самоврядування структур для спільної реалізації загальних і приватних інтересів суб'єктів-учасників; відкритість, розвиток системи зовнішніх зв'язків; кооперацію ресурсів різних суб'єктів; інституціоналізація основних процесів і форм взаємодії; орієнтацію на зниження транзакційних витрат, доступність спільних когнітивних установок і досягнення згоди щодо основних сенсів та цінностей [13, с. 108]. Зміни координації взаємодій між суб'єктами громадянського суспільства потрібно буде відстежу-

вати для коригування координаційних практик горизонтального і – в ідеалі – солідарного типу, тобто такої «соціальної взаємодії», при якому моральний обов'язок переводить ресурс ідентичності в площину реальної діяльності, виділення трансперсональних переваг [14, с. 23].

Ідея «незламного народу» та аналіз практики її реалізації в українському публічному просторі також є прикладом визнання ефективності м'якої координації як способу лідерства і інструменту зворотного зв'язку між гілками влади суспільства можна інтерпретувати як підхід до створення нової для України парадигми управління, заснованої на формуванні мережевої структури: президент, уряд, парламент, керівники регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування, експертні групи, інститути громадянського суспільства, ініціативні громадські лідери, які здійснюють прямі і багатоканальні взаємодії.

Після скасування режиму воєнного стану слід повернутися до продовження децентралізації владних функцій, делегування повноважень регіональному та місцевому рівням влади, спрямованої на зміцнення держави, формування єдиної системи виконавчої влади всіх рівнів на основі відкритості і прохідності управлінських сигналів і читабельності реакцій суспільства на прийняті політичні та державні рішення, асоціації суспільства з системою влади.

Однак слід враховувати, що успішною координація може бути, якщо співпраця формується на схожому сприйнятті, очікуваннях, які її стимулюють. Якщо не буде підтвердження очікуванням, то вони будуть сприйняті як оманливі сигнали для суспільства і зростання цинізму, підозрливості, а не просто відчуження, неприйняття влади, яка не здатна солідаризуватися з громадянами. Домінування ієрархічної системи організації та управління, яка офіційно визнана ефективною з точки зору координації взаємодій громадських суб'єктів, відповідає ідеології «вертикалі влади», доповнюється когнітивними установками політичної еліти, слабким залученням пасивної більшості до процесу перебудови політичного та громадського простору [14, с. 135] та є неприйнятним для нової соціально-політичної ситуації, яка сформована в Україні унаслідок війни. Прояви відповідальності суспільства та окремих осіб за долю країни свідчать, що використання різних форм взаємодії сприятиме модернізації України. Втрата суспільством монологу і однорідності, його поляризація не тільки за майновим критерієм, а й за ціннісними засадами, способом життя, запитами і очікуваннями вимагають плюралізму публічного

простору, організації взаємодій за принципом різноманіття. У певному сенсі публічний простір знаходиться поза контролем політичного менеджменту, оскільки атрибутивною характеристикою його стає стан невизначеності, що виникає при вступі в нього кожного суб'єкта. Включаючи історичний і політичний процес з діями суб'єктів, публічний простір контролюється опосередковано, коригується і оцінюється як сфера людських зв'язків, відносин, цілей, які лише вплітаються в тканину, створену попередніми акторами.

Маніпулятивні практики перестають задовольняти потреби модернізованих груп населення, виявляючи здатність суспільства формувати політичний порядок денний і його готовність діяти в межах юридичної практики, змушуючи державу діяти так само. Тенденції координації державою ширших мережових взаємодій громадських суб'єктів пробивається лише шляхом включення суспільства в політичне життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначення цілей і методів реалізації суспільних інтересів, виробництва, використання і розподілу суспільних благ і національного ресурсу країни в цілому, здійснення взаємодій з органами влади в процесі вироблення, прийняття, реалізації та моніторингу рішень і складають державну політику.

У широкому сенсі державна політика розглядається як відкрита, публічна, доступна сфера суспільного життя, що включає різні види взаємодій між політичними акторами. У вузькому сенсі державна політика аналізується як взаємодія органів влади та інститутів громадянського суспільства (бізнесу, організованих груп громадян, представників професійних спільнот) щодо визначення цілей і методів реалізації суспільних інтересів, виробництва, використання і розподілу суспільних благ і національного ресурсу країни в цілому. Розширення публічного простору вимагає розвитку різних форм публічних комунікацій та скоординованих публічних взаємодій рівноправних суб'єктів для підтримки публічного діалогу та встановлення балансу різних соціальних сил. Відкритість і прозорість усіх сфер влади та суспільства для громадського контролю стає суттєвою характеристикою суспільного життя.

Тільки сучасна держава, заснована на компетентності виконання базових функцій і прагне до підвищення суспільного блага, некорумпована, прозора і відповідальна, захищаючи права і свободи як умови вільного розвитку громадян, може здійснювати формування стратегічного порядку денного, створювати внутрішні стимули і цінності, розглядати конфлікти та виклики не тільки як загрозу, а й як джерело розвитку суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Arendt, Hannah. *Der Liebesbegriff bei Augustin: Versuch einer philosophischen Interpretation* – [On the concept of love in the thought of Saint Augustine: Attempt at a philosophical interpretation]. 1929.
2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / пер. з нім. А. Онишко. Львів : Літопис, 2000. 318 с.
3. Ребкала В.А., Валевський О.Л., Кальниш Ю.Г. Купрій В., Тертичка В. Соціально-політичне середовище публічної політики : конспект лекцій. Київ, 2009. 224 с.
4. Телешун С.О., Титаренко О.Р., Рейтерович І.В., Вировий С.І. Вступ до політичної аналітики : навч. посіб. Київ : Вид-во НАДУ, 2006. 220 с.
5. Теорія і практика політичного аналізу : навч. посібник / за заг. ред. О.Л. Валевського, В.А. Ребкала. Київ : Міленіум, 2003. 228 с.
6. Липовська Н.А., Письменний І.В. Публічна політика : навч. посіб. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 104 с.
7. Словник соціологічних і політологічних термінів / за заг. ред. В.І. Астахової та ін. ; уклад. В.І. Астахова та ін. Київ : Вища школа, 1993. 140 с.
8. Bourdieu and Social Space Mobilities, Trajectories, Emplacements Deborah Reed-Danahay. URL: <https://www.berghahnbooks.com/title/Reed-DanahayBourdieu> Not for resale
9. Almond G.A. Comparative Political Systems. *Journal of Politics*. 1956. Vol. 18. P. 395–400.
10. Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу політики / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 549 с.
11. Три чисті типи легітимного панування. Вебер М. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* / пер. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. Київ, 1998. С. 157–272.
12. Фромм Е. Втеча від свободи / перекл. з англ. М. Яковлева. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 288 с.
13. Пухкал О.Г., Гомоляко О.В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 107–112.
14. Неділько А.І., Задорожний В.П., Бойко В.В. Публічна політика : навчальний посібник. Полтава : ПолтНТУ, 2018. 225 с.